

Bevægelige søskendeskaber

v/ lektor ph.d. Ida Winther, lektor ph.d. Charlotte Palludan og lektor ph.d. Eva Gulløv og forskningsassistent Mads Middelboe Rehder, DPU, Århus Universitet.

Brudte familier er ikke et nyt fænomen i Danmark, og brud kan skyldes mange ting: skilsmisse, dødsfald, fængsling, sygdom, adskillelse pga. arbejde, og at forældrene vælger at bo hver for sig. Brud i familien får konsekvenser for familiens børn, som sjældent har valgt det, og for de søskendeskaber børnene er en del af. Disse søskendeskaber brydes, indskrænkes, og udvides måske med nye sociale søskende, hvis forældrene indgår nye parrelationer, hvori der enten allerede findes eller kommer nye halvsøskende, og måske brydes også de igen. Der er efterhånden en stigende del af søskende, som lever i søskenderelationer, der ikke er stabile, lineære relationer over tid eller bundet til den kernefamilie, den enkelte blev født ind i. Søskenderelationer skabes midlertidigt, senere i livet, på deltid etc. Vi kalder det *bevægelige søskendeskaber*.

Vi kender til nogle af de muligheder, men også problematiske og måske destabiliserende faktorer, opbrud og nye familieformer *kan* medføre. Nyeste forskning viser (bl.a. Heide Ottesen/SFI 2010, Würtz Rasmussen 2009, Scharff Smith & Jakobsen 2010), at børn af skilte forældre potentielt er i risiko for at havne i kriminalitet, droppe ud af uddannelsessystemet, hyppigere blive marginaliseret og få sundhedsmæssige problemer (bl.a. i sammenhæng med rusmidler) end børn, der vokser op i kernefamilier. Vi ved, at børn, der er udsat for andre former for brud i familielivet som fængsling af en forældre og anbringelse, på lignende vis kan udvise kriminelle reaktioner og er i risiko for at få psykosociale problemer etc. (bl.a. Christoffersen 1993, Molbech 2009 og SFI 2010). Uanset hvordan brud sker, så resulterer det i nye figurationer af familielivet og hverdagen. Nogle børn har levet længe i deres brudte familier, andre oplever, at brud sker flere gange, hvorved der opstår en form for brydning som gentagelse, og for andre igen er brud noget ganske nyt, og hele familien skal finde deres ben at stå på i en ny form. Der kan være tale om en potentiel livskrise. Ikke at det *er* en permanent krise for alle børn, men at denne form for familiebrud *kan* betyde, at man oplever en livskrise.

Der eksisterer imidlertid ikke meget viden om, hvilken rolle søskende spiller for børns liv og livsvilkår i brudte familier. Derfor vil denne undersøgelse rette sig mod at skaffe indsigt i og forståelse af, hvordan børn, der udsættes for brud i familien og dermed bevægelse i søskendeforholdet, håndterer dette livsvilkår og evt. livskrise, og hvilken betydning søskenderelationer har for deres håndtering. Der vides heller ikke meget om børnenes måder at opleve og være biologiske og sociale søskende: Bruger de hinanden som netværk i hverdag og i særlige udsatte situationer? Kan de overkomme den fysiske adskillelse og foranderligheder, og hvordan gør de det? Hvilke former for loyalitet og samhørighed etableres, og hvilken betydning har det i børnenes hverdagliv? Spiller søskendeskabernes form og indhold ind på oplevelsen af ensomhed og evnen til at magte tilværelsen? Og hvilke betydninger har forskellige typer af søskende? Kort sagt hvordan mestrer disse børn at leve i brudte familier, og hvordan er søskenderelationerne en del af deres mestringsstrategier? Et er at blive givet biologiske eller nye sociale søskende, men hvordan forvaltes kravene om, at man skal fortsætte som eller etablere sig som psykologiske søskende (kunne lide hinanden, tænke om hinanden som søskende, dele mor eller far med nye søskende)? Det forventes, at børn skal fungere sammen helst endda etablere positive relationer, men gør de faktisk det og i så fald hvornår og hvordan?

Brudte familier specielt skilsmissefamilier er især blevet undersøgt inden for psykologien og sociologien, og oftest med fokus på forholdet til forældrene - altså med et fokus på traditionelle vertikale relationer. Men hvis nu det forholder sig således, at børn i disse *bevægelige søskendeskaber* reelt bruger hinanden som netværk og ressourcer er de horisontale relationer særdeles interessante, hvilket kalder på en ny viden. Med udgangspunkt i søskendes egne formuleringer af, hvad der giver mening, problemer og livskvalitet vil dette forskningsprojekt derfor rette fokus mod netop disse underbelyste livsbetingelser og mestringsstrategier. Gennem etnografisk inspirerede metoder vil vi studere søskende fra forskellige typer af brudte familier, og undersøge, hvorvidt og hvordan søskendeskaber kan forstås som en form for mestringsstrategi.

Projektets mål

- 1) En øget forskningsbaseret viden om søskendeskabers vilkår og betydning for børn i forskellige former for brudte familier.
- 2) En øget forskningsbaseret indsigt i børns kollektive mestringsstrategier.
- 3) Skabelse af nye former for udveksling og deling af viden om børns sociale ressourcer, bevægelige søskendeskaber og familiebrud.

Forskningsdesign

Vi vil udvælge op til 12 søskendeskaber (12 er det optimale for at få de forskellige variationer dækket). 8 af de udvalgte søskendeskaber skal være karakteriseret ved, at de har oplevet et eller flere familiebrud, som følge af deres forældres skilsmisse. Børnene lever derfor deres hverdagsliv i flere forskellige hjem og familiære konstellationer. De resterende 4 søskendeskaber er frataget muligheden for at dele hverdag med den ene forælder som følge af, at denne er indsat i fængsel eller udsendt som soldat.

Undersøgelse af den første gruppe (skilsmissebørnene) kan i særlig grad give os indsigt i de betydninger, forskellige børn tillægger søskendeskaber, når de bevæger sig mellem flere hjemlige materielle settings med forskellige værelser, garderober, medier etc. Og mellem sociale relationer med forskellige regler, forventninger og begivenheder. Studiet af den anden gruppe (børn af indsatte og udsendte) kan dels tilbyde os viden om søskendeskabets betydning for børns mestring af langvarige fysiske fravær af og komplicerede samværsmuligheder med den ene forælder. Dels viden om den forskel det evt. gør for mestringsstrategierne, når familiebruddet indebærer et potentielt stigmatiserende livsvilkår som fængsling af en forælder, fremfor når der er tale om et brud, der potentielt er forbundet med ære i kraft af soldaterforældrens indsats.

Vi har valgt, at børnene i de valgte søskendeskaber primært skal være i alderen 5-18 år. Da søskendeskaber er bevægelige, kan vi ikke udelukke, at der i nogle af søskendegrupperne også vil indgå yngre og ældre søskende, men udvælgelseskriteriet er forekomsten af børn i alderen 5-18 år. Børnene i undersøgelsen vil således gå i skole og evt. børnehave og typisk indgå i

fritidsaktiviteter og kammeratskabsrelationer. Ligesom de vil have andre familiemedlemmer og voksen relationer end deres forældre samt lærere og pædagoger. De institutionelle, slægtskabsrelaterede og mere uformelle sammenhænge børnene indgår i, er væsentlige at inddrage i undersøgelsen, da de muligvis udgør en væsentlig kontekst for søskendeskabets mestringsstrategier i relation til brud i den nærmeste familie og hjemlige sammenhæng.

Konkret vil vi have kontakt med de ca. 12 søskendeskaber (25-40 børn afhængig af søskendeskabernes størrelse) i et halvt år jf. tidsplanen. I praksis fordeles søskendeskaberne mellem de 3 forskere, der således meget jævnlige vil deltage i hverdagslivet i hjemmene og følges med børnene i de øvrige sammenhænge, de indgår i eksempelvis skoler, lokalområde, familiesammenkomster etc., hvor søskendeskabet kan vise sig relevant. For børnene med indsatte eller udsendte forældre vil vi, i det omfang det er muligt følge med i formelle og uformelle sammenhænge, der relaterer sig til netop dette livsvilkår i f.eks. organisationer, pårørende foreninger og om muligt ved besøg hos den indsatte forælder.

Vi vil observere, hvordan børnene 'gør' søskendeskaber, og hvordan de særlige og varierende sociale samt materielle betingelser dette foregår under kommer til udtryk i hverdagen og har implikationer for børnenes praksis. Samtaler med børnene om deres erfaringer, tanker og egne forståelser af søskendeskabet og dets betydning for deres mestring af deres specifikke omstændigheder vil være integreret i deltagelsen. Vi vil være optaget af såvel søskendes face-to-face samvær som deres kommunikation og relatering til hinanden, når de ikke er fysisk sammen. I den forbindelse vil vi have en særlig opmærksomhed på betydningen af digitale medier som telefoner og computere (forskningsassistent Mads Rehder er ekspert i netop denne del af projektet). Som supplement til samtaler med børnene vil vi dels bede børnene lave tidslinier over væsentlige begivenheder i relation til deres søskendeskab og kortlægge de fysiske rum og ruter, søskendeskabet bevæger sig indenfor. Dels vil vi lave kvalitative interview med én forælder fra hver af de involverede søskendeskaber om deres oplevelser med og fortolkninger af børnenes mestringsstrategier og søskendeskabets rolle herfor.

Vi har en antagelse om, at praksisformer, tanker og konkrete omstændigheder vil variere med søskendeskabets sammensætning af hhv. biologiske og sociale søskende. Derudover har vi en antagelse om, at det gør en forskel for mestringsstrategierne, om forældrenes skilsmisse eller

fængsling/udsendelse er en relativ ny livssituation eller et velkendt vilkår. Endelig formoder vi, at det har en betydning, om børnene altid bor sammen, eller om de i perioder er bosat adskilt. Med henblik på at undersøge disse antagelser vil vi sørge for en variation i udvælgelsen af de hhv. 8 og 4 søskendeskaber således, at der både er repræsenteret søskendeskaber bestående af biologiske søskende og af en blanding af biologiske og sociale søskende. Indenfor hver af disse typer af sammensætninger vil vi i øvrigt tilstræbe, at der er såvel søskendeskaber, for hvem brud i familien er nyt, som nogle der er bekendt med livsvilkåret. Ligesom vi vil tilstræbe et varieret bomønster i begge grupper. Der vil i udvælgelsesprocessen blive arbejdet med en matrix over de nævnte variationer af søskendeskaber.

Kontakten til søskendeskaberne vil, hvad angår skilsmissefamilierne, gå gennem forskernes relationer til familier og pædagogiske institutioner. Vi følger her en såkaldt 'sneboldsmetode', hvor vi starter i eget netværk, og herfra udvikler kontakter til andre for os ukendte i relevante livssituationer. Børn af indsatte og udsendte soldater vil blive kontaktet gennem etablerede organisationer og foreninger for netop denne målgruppe (bl.a. Savn, Pensionen Engelsborg, Forsvars akademiet). Alle børn vil på grund af den etnografiske tilgang, der kræver jævnlig og tæt kontakt over længere tid, primært være bosiddende i hovedstadsområdet.

Projektet er designet således, at vi er tre seniorforskere i forskningsteamet, der arbejder i et kompakt forløb på to år (suppleret af en videnskabelig assistent, som er specialiseret i virtuelle medier). Vi har valgt at være tre på samme niveau, da det giver os mulighed for at tilrettelægge vores arbejde med forskningsprojektet synkront (jf. den vedlagte tidslinie). Empirien vil vi producere, bearbejde og analysere som et fælles 'korpus'. Det betyder ikke, at vi vil være til stede alle tre de samme steder og blandt de samme børn, men ideen er at skabe og arbejde på et fælles materiale bestående af feltdagbøger, interviewudskrifter, børnenes kortlægning af henholdsvis rum og netværk, billede- og lydoptagelser. Derfor vil vi også sikre os, at alle involverede børn og forældre møder de tre forskere og forskningsassistenten i starten af projektet og igen ved børnecampen midtvejs (se nedenfor vedrørende camp).

De tre forskere har alle lang professionel erfaring med etnografiske undersøgelser, men vi har forskellige specialiserede erfaringer, som vil komme til gavn i denne undersøgelse. Som børne- og ungeforskere på DPU har vi i forskellige projekter undersøgt børns hverdagsliv f.eks. i

daginstitutioner, skolen, fritidssammenhænge, i familie og i hjem. Her har børns livsvilkår og forskellige håndteringer af hverdagen været i centrum. Mere præcist har Eva Gulløv gennem mange år beskæftiget sig med de yngste børn primært i daginstitutioner, med særlig fokus på børnenes dannelse af sociale relationer og måder at skabe sammenhæng mellem institutionsliv og familieliv. Et særligt interessefelt har i de senere år været civiliseringsprocesser og forbindelser mellem institution og civilsamfundet. Charlotte Palludan har i sin forskning fokus på hverdagslivets sanselige praksisformer: rytmer, toner og stemninger og deres status som subtile ulighedskabende dynamikker. Børnehavestudier i Danmark (og Catalonien) udgør tyngden i Charlottes produktion, men i de seneste år har hun arbejdet med et familiestudie, der har vægt på relationer mellem skole og hjem. Ida W. Winther har i mange år arbejdet med både begrebet og fænomenet hjem, hjemmets materialitet og dets lyde, og ikke mindst mestringsstrategier til at kunne 'gøre sig' hjemme. Ida har både arbejdet med børn på 10-11 år, men også voksne pendlere som lever i flere hjem. Desuden har hun arbejdet med 14-17 årige i fritidsklubber, hvor de unges brug af mobiltelefoner har været omdrejningspunktet. På bedding er et 4 måneders filmet feltarbejde på Christiansø, som skal ende med en lille film om børnenes hverdagsliv. Centralt i hendes arbejde er begreber om hjemstavn, territorier, strategier, hverdagsliv og forholdet mellem socialitet og materialitet.

Da vi som pædagogiske antropologer arbejder empirisk, og feltarbejdet er en central del af vores metode, er vi meget bevidste om etiske aspekter. Vi har således solid erfaring med at håndtere henvendelser til børn, at inddrage børn som informanter og omgås aspekter som anonymitet og sløring med omhyggelighed. De konkrete metodiske design vil blive behandlet særligt i forhold til etiske aspekter i den samlede forskergruppe. Vores teoretiske og empiriske specialeområder betyder, at vi hver især og sammen kan trække på et omfattende netværk i feltet, og at vi har erfaring med at kommunikere med børn. Desuden har vi stor erfaring med at lave forskningsformidling bl.a. med visuelle metoder. Vi har på forskellig vis gennem de sidste 10 år prioriteret at formidle vores forskningsresultater meget bredt. Det sidste har betydning for den måde, vi tænker projektets formidlingsstrategi.

Forankring og formidling

Projektet er et integreret forsknings- og formidlingsprojekt. Vi ønsker, at projektet skal forankres og udmøntes, hvilket skal ske i kraft af et samarbejde mellem forskere, professionelle og frivillige indenfor børnesagen. Dette samarbejde skal omhandle både analyser og formidling. For at sikre den størst mulige effekt har vi nedsat et aftagerråd med repræsentanter fra relevante institutioner og organisationer, som løbende skal sikre, at projektet justeres og rettes til. Desuden vil kontakten til aftagerrådet øge vores formidlingsimpact og gøre projektet så aktuelt og relevant som muligt. Rådet forpligter sig desuden til i afslutningsfasen at levere en handlingsplan for, hvordan den kommende viden kan forankres. Som kvalitetssikring af projektet er der endvidere etableret en tværfaglig baggrundsgruppe af nationale forskere med faglige ekspertiser, der supplerer forskergruppens egne. Baggrundsgruppen sikrer, at vi på mest optimal måde får inddraget eksisterende relevant viden og bidrage med oplæg, der kan supplere vores analyser med andre faglige perspektiver. Aftagerråd og baggrundsgruppe vil sammen med udvalgte professionelle og frivillige indenfor børnesagen inviteres til en vidensgenerende 'voksencamp' ca. midtvejs i projektet, hvor foreløbige analyser vil blive diskuteret og perspektiveret. Endelig har vi etableret et internationalt advisoryboard. Seminarer med boardet og en afsluttende international conference forankrer projektet internationalt. Men mest af alt er det børnene og deres stemmer som er afgørende. Dels som deltagende informanter i feltarbejdet. Dels som deltagere ved en vidensgenerende 'børnecamp', hvor børnene mødes og kan drøfte problemstillingen og vores foreløbige forståelser af sammenhænge. Børn vil derudover være en af målgrupperne for vores formidling.

Vores foreløbige ideer til formidlingsprojekter er: 1. Kortfilm om og med børn. Materialet til denne film er det materiale, som kommer fra de filmede feltarbejder (det er primært Ida W. Winther, der arbejder på denne måde, assisteret af den videnskabelige assistent Mads Middelboe Rehder). En film kan noget andet og nå andre steder hen end den skrevne tekst (jf. "Sinns historier" i bogen "De dømtes børn" af Anette Molbech). Vi ønsker desuden at tage kontakt med DR, hvor deres omorganisering af "Tværs" kunne være en mulig formidlingsplatform. 2. En journalistisk bearbejdet publikation. 3. Konferencer for relevante professionelle, frivillige og videnskabelige

miljøer. De vil blive afholdt i den sidste del af projektet i form af en mindre international konference og en større national konference. 4. Videnskabelige artikler (nationalt såvel som internationalt).

Når forskningsprojektet varetages af fastansatte lektorer på Århus Universitet betyder, at projektet har en fremtidig forankring i et velkonsolideret forskningsmiljø. Lektorerne indgår i EnHeiden for pædagogisk-antropologisk børne- og ungeforskning ved Dpu og i nationale samt internationale forskningsnetværk. Umiddelbart er projektet tænkt i en flad struktur om et fælles projekt. Men vi tænker selvfølgelig også i projektledelse. Lektor ph.d Ida W. Winther vil være den projektansvarlige, hvilket betyder at der både er tænkt i arbejdstid til projektdeltagelse og projektledelse.

